

УДК 159.922-053.6:17.023.34

ВПЛИВ ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ВЗАЄМИНИ ПІДЛІТКІВ ІЗ БАТЬКАМИ

Колодич Д.М., аспірант кафедри розвитку факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Було проведено дослідження впливу дистанційної освіти на особистість підлітків порівняно з традиційною освітою та соціалізацією. Було виокремлено три групи досліджуваних: підлітки, які навчаються дистанційно; підлітки, котрі отримують традиційну освіту, а також навчаються інформально; підлітки, які отримують лише традиційну освіту. Виявлено, що дистанційна освіта сприяє розвитку особистості підлітків, більшій зрілості захисних механізмів і професійному самовизначенню. Інформальна та традиційна освіта не сприяє професійному самовизначенню та меншою мірою впливає на розвиток емоційного інтелекту та психологічної зрілості.

Ключові слова: *підлітки, дистанційна освіта, психологічний захист, емоційний інтелект.*

Колодич Д.М. ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОТНОШЕНИЯ ПОДРОСТКОВ С РОДИТЕЛЯМИ

Было проведено исследование влияния дистанционного образования на личность подростка в сравнении с традиционным образованием и социализацией. Было выделено три группы испытуемых: подростки, обучающиеся дистанционно; подростки, которые получают традиционное образование, а также учатся информально; подростки, получающие только традиционное образование. Выявлено, что дистанционное образование способствует развитию личности подростков, большей зрелости защитных механизмов и профессиональному самоопределению. Информальное и традиционное образование не способствует профессиональному самоопределению и в меньшей степени влияет на развитие эмоционального интеллекта и психологической зрелости.

Ключевые слова: *подростки, дистанционное образование, психологическая защита, эмоциональный интеллект.*

Kolodych D.M. INFLUENCE OF INFORMAL EDUCATION ON THE TEENAGE RELATIONSHIP WITH PARENTS

The purpose of the article is to present the results of an empirical study of the impact of informational education on the relationship between teenagers and their parents. The selection of the study consisted of 203 teenagers, three groups of subjects were distinguished: teenagers who study in the accredited comprehensive institutions with distant learning conditions. In this case, 100% of the respondents in this category have extracurricular activities, sections or even work (children participating in performances, surveys, etc.), only 60 people; teenagers who receive traditional education, as well as studying informally – 77 people; teenagers who receive only traditional education – 66 respondents. Thus, based on the theoretical results, suitable valid methods were selected: the test of emotional intelligence of Lucin, the test “Tree” (Pip Wilson), Holland’s questionnaire of professional self-determination, the Plutchik Kellermann Conte’s LSI (Life Style Index) for diagnosing mechanisms of psychological protection, “Behavior of parents and the attitude of teenagers to them” (PRO, E. Shafer), method of diagnostics of J. Rother’s subjective control (in adaptation by E. Bazhin, S. Golyunkina, A. Etkind (RSK)). The empirical study conducted by us shows that parents of teenagers with distance learning have a positive interest in behavior, a high level of autonomy and almost no policy, in the group with traditional education dominance of policy, sufficient level of positive interest and autonomy. Also, distance education contributes to a greater psychological maturity of protective mechanisms and the professional self-identification of teenagers. Informational and traditional education doesn’t contribute to professional self-determination and, to a lesser extent, affects the development of emotional intelligence and maturity.

Key words: *teenagers, distance education, psychological protection, emotional intelligence.*

Постановка проблеми. Інформальна соціалізація трактується як своєрідна індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів у навколишньому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засоби масової інформації тощо. Інформальна соціалізація включає суб’єктивне благополуччя,

рівень самотності та рівень самоактуалізації. Людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві чинники свого розвитку; це не організований, не завжди усвідомлений і цілеспрямований процес, що триває упродовж усього життя людини. Однією з актуальних тенденцій розвитку системи освіти є впровадження неформальної освіти – інноваційної моделі й технології, що засновується на принципах добровільності,

інтерактивності, орієнтації на потреби й інтереси самих учнів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. За загальним визначенням, неформальна освіта (Non-formal education) – це будь-яка організована освітня діяльність, що відбувається за межами встановленої формальної системи. Вона функціонує або як самостійна навчальна структура, або як окрема частина більш широкого виду діяльності, під час якої індивід має змогу оволодівати новими знаннями [1].

Особливість такого підходу полягає в тому, що освіта ініційована не «зверху», а «знизу». З самого початку неформальну освіту пов'язували з поняттями періодичного (час від часу) і неперервного навчання. Коли індивід усвідомлював потребу у продовженні освіти, зміні профілю професійної діяльності, у нього з'являлася мотивація до набуття нових компетенцій, і тоді виникало розуміння необхідності й важливості неформальної освіти, яка здобувалася за межами навчального закладу. Неформальна освіта не надає учасникам особливих сертифікатів, але посідає особливе місце в житті людини, адже є діяльністю, спрямованою на здобуття практичного досвіду. Тому її окреслюють як «навчання через практику». Вона є відкритою та доступною для людей будь-якого віку, соціального статусу та рівня особистісного розвитку. Такий принцип освіти надає людині можливість доступу до навчання не за віковими ознаками, а за потребою.

Д. Зіцер і Н. Зіцер визначають неформальну освіту як процес активного конструювання учнями власних знань, умінь і морально-особистісних якостей у процесі комунікації з іншими учасниками процесу на основі навчальних матеріалів [2]. Для подальшого розгляду феномену неформальної освіти слід розмежувати це поняття від поняття формальної, а також близької за змістом неформальної освіти. Формальна освіта здійснюється за допомогою спеціальних установ і організацій (шкіл, коледжів, ЗВО, інститутів підвищення кваліфікації тощо) та підпорядковується певному офіційно заявленому державному зразку. Аналізуючи особливості формальної системи навчання, насамперед необхідно зазначити, що цій системі навчання властиві жорсткі, стандартизовані організаційні форми. На перший план виходить «трансляція знання» до учня і, за можливості, у недоторканному, незмінному вигляді, згідно з інституціоналізованими навчальними програмами.

Неформальна освіта характеризується як системністю, так і безсистемністю навчання. Це виражається у цілеспрямованій або спонтанній діяльності учнів, яка так чи

інакше спрямована на задоволення освітніх потреб особистості. Результатом цієї діяльності є прирощення освітнього потенціалу суб'єкта. Вона менш структурована і необов'язково завершується отриманням загальноновизнаного документа про освіту.

До інформальної освіти належить процес, що дійсно відбувається протягом всього життя, у якому кожен здобуває погляди, цінності, навички та знання з повсякденного досвіду й отримує освітній вплив із ресурсів свого середовища – родини, друзів, референтних осіб, з ігор, роботи, бібліотек і засобів масової інформації. Таким чином, інформальна освіта – це неструктурована, нецілеспрямована освіта, що відбувається у довільному режимі, але найбільш об'ємна і важлива частина всього життя людини, це все те, що ми робимо кожного дня [3], тобто це індивідуальне пізнання світу.

На думку С.М. Клімова [4], неформальна освіта, розташована між полюсами формальної та неформальної освіти, є, на відміну від останньої, усвідомленою, тією чи іншою мірою організованою та керованою. Водночас, функціонуючи поза межами формальної освіти й будучи вільною від жорстких правил, регламентів і угод останньої, неформальна освіта орієнтована на конкретні освітні запити різноманітних груп населення. Частково поняття «неформальна освіта» збігається з такими поняттями, як «освіта дорослих», «додаткова освіта», «поводжена освіта» тощо. Неформальній освіті властива висока ефективність, зумовлена:

- високим ступенем мотивації, адже спонукальні причини до продовження навчання зумовлені не стільки зовнішніми примусовими умовами, скільки внутрішніми імпульсами людської особистості, якими можуть бути, звичайно, й інтеріоризовані, осмислені, відчутні зовнішні фактори;
- цілеспрямованістю, осмисленістю навчальної діяльності самого учня, що базується переважно на самостійному навчанні;
- цілями навчання;
- гнучкістю, необхідною для задоволення різноманітних індивідуальних потреб учнів через використання аудіо- й відеозасобів, друкованої продукції як варіативних форм зв'язку з учнями [5].

У сучасних українських дослідженнях О.І. Власової [6] приділяється достатньо уваги розвитку соціальних здібностей дітей і підлітків в умовах традиційних інститутів соціалізації, але не досліджено вплив інформальної освіти та соціалізації. К.Л. Мілютіна [7] та С. Пашенко [8] вивчають інформальні аспекти професійної соціалізації дорослих, тоді як соціалізація підлітків залишається поза увагою.

Постановка завдання. Метою статті є представлення результатів емпіричного дослідження впливу інформальної освіти на взаємини підлітків із батьками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибірку склали 203 підлітки, серед яких на основі теоретичної й емпіричної моделі дослідження, відповідно до мети, гіпотез, цілей і задач, за допомогою авторської анкети було виокремлено три групи досліджуваних:

Підлітки, які навчаються дистанційно, – це підлітки, котрі навчаються в акредитованих загальноосвітніх закладах із дистанційними умовами навчання, тобто фактично не відвідують навчальний заклад, а надсилають завдання електронно та спілкуються з викладачами й однокласниками за допомогою скайпу та інших месенджерів-додатків. 100% опитуваних у цій категорії мають позашкільні заняття, гуртки, секції чи навіть роботу (діти, що беруть участь у виставах, зйомках тощо), всього 60 осіб;

Підлітки, які отримують традиційну освіту, а також навчаються інформально, – підлітки, що очно відвідують традиційні загальноосвітні заклади, а також мають позашкільні заняття, гуртки, секції – 77 осіб;

Підлітки, які отримують лише традиційну освіту: очно відвідують традиційні загальноосвітні заклади, але не відвідують додаткових і позашкільних занять, гуртків, секцій тощо – 66 respondentів.

Більшу частину вибірки склали діти шкіл м. Києва, м. Черкас, а також деяких інших міст України. Також деякі учасники дослідження брали участь очно поза школою або дистанційно, за допомогою Інтернету, а саме соціальних мереж, таких як Фейсбук, Інстаграм, та електронного листування. Також до дослідження були залучені учасники двох підліткових літніх таборів і школи англійської мови для дітей та підлітків «Smart-

studio» в місті Черкаси. Батьки та вчителі були ознайомлені та дали згоду на проведення дослідження.

Вибірку склали хлопці і дівчата віком від 11 до 17 років. Дівчата склали більшість вибірки – 117 досліджуваних, серед хлопців участь взяли 86. Отже, базуючись на отриманих теоретичних результатах, ми обрали відповідні валідні методики: тест «Емоційного інтелекту» (Д.В. Люсіна), тест «Дерево» (Pip Wilson), методику «Професійне самовизначення» (Дж. Голанда, опитувальник «LSI» (Life Style Index Плутчика Келлермана Конте) для діагностики механізмів психологічного захисту, опитувальник «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (ПОР, Е. Шафер), методику «Діагностики рівня суб'єктивного контролю» (Дж. Ротера, в адаптації Є. Бажина, О. Голинкіної, О. Еткінда (РСК)). Було виявлено розбіжності між групами за шкалами методики виявлення емоційного інтелекту, а саме: розуміння своїх емоцій, контроль експресивності та міжособистісний інтелект. Групи мають різницю за такими балами (табл. 1).

Підлітки, які навчаються дистанційно, мають вищий рівень розуміння своїх емоцій; підлітки із традиційною освітою мають вищий рівень міжособистісного інтелекту, як і діти, що навчаються інформально, котрі теж мають високий рівень контролю експресії. Такий результат можна пояснити тим, що діти ДН частіше перебувають або наодинці, або разом із однією людиною, яка приділяє увагу лише цій дитині, пояснює, обговорює почуте й емоції, тому вони відразу вчаться краще розуміти і відчувати себе, тоді як діти ТН перебувають у великих групах, часто не звертають уваги на внутрішні відчуття, не думають про переживання, але завдяки присутності у групі розуміють і відчувають інших, тих, хто знаходиться поруч.

Таблиця 1

Розбіжності в розвитку емоційного інтелекту залежно від типу освіти

	Дистанційна освіта	Інформальна освіта	Традиційна освіта
Розуміння своїх емоцій	52	40	36
Контроль експресивності	41	50	39
Міжособистісний емоційний інтелект	44	51	42
<i>Рівень значимості за критерієм Крускала – Уоллеса $p \leq 0.05$</i>			

Таблиця 2

Середні значення за методикою «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» Е. Шафера

	Дистанційна освіта	Інформальна освіта	Традиційна освіта
Позитивний інтерес	4,93	2,98	3,59
Директивність	1,95	3,04	4,43
Автономність	4,3	2,77	3,41
<i>Рівень значимості за критерієм Крускала – Уоллеса $p \leq 0.05$</i>			

Можна припустити, що група підлітків ІН має кращий рівень емоційного інтелекту завдяки тому, що вони не лише соціалізуються у школі і мають можливість спілкуватися у групі та вчитися взаємодіюванню, яке виражається у високому рівні міжособистісного емоційного інтелекту, але і, відвідуючи позакласні та додаткові заняття, вчать контролювати свою експресивність.

Також статистично значимо різницю виявлено у методиці «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» Е. Шафера (табл. 2).

У батьків підлітків ДН превалює позитивний інтерес у поведінці, високий рівень автономності та майже відсутня директивність, у ТН – директивність, достатній рівень позитивного інтересу й автономності, а ІН мають середні бали за всіма типами поведінки батьків. Можна припустити, що така поведінка батьків і тип навчання підлітків мають певні взаємозв'язки. Так, батьки більше схильні до надання автономії, виявлення довіри та відсутності авторитарності, жорстокості й амбіційних претензій, однак інколи вони відгороджуються від проблем і недоступні для спілкування – схильні залишати дитину вдома і або навчати самому, або обирати для неї репетитора.

Батьки, схильні до ворожості, амбіційних претензій, контролювання, але і достатньою мірою до «відгородження» від дитини, схильні віддавати її до школи. Вже там дитина, що так сприймає своїх батьків, може ніби «відпочивати» від постійного нагляду та відчувати брак сили та підтримки для дослідження і вивчення чого-небудь додатково, як наприклад, уроків гітари, додаткової математики або інших гуртків за інтересами.

У свою чергу, діти ІН сприймають нейтрально своїх батьків у будь-яких проявах, батьки спокійні, тож не сильно замислюються над особистим навчанням, але і надають достатньо підтримки, щоб дитина мала сили ще на позакласні групи за інтересами або додаткове навчання.

Окремо за групами можна сказати таке.

Підлітки, які навчаються дистанційно: мають вищий рівень розуміння своїх емоцій; підлітки із традиційною освітою мають вищий рівень міжособистісного інтелекту, можливо, тому що частіше перебувають або наодинці, або разом із однією людиною, яка приділяє увагу лише цій дитині, пояснює, обговорює почуте й емоції, тому вони відразу вчать краще розуміти і відчувати себе.

Батьки підлітків, що навчаються дистанційно, більше схильні до надання автономії, виявлення довіри та відсутності авторитарності, жорстокості й амбіційних претензій,

але інколи вони відгороджуються від проблем і недоступні для спілкування – схильні залишати дитину вдома і або навчати самому, або обирати для неї репетитора. Підлітки з дистанційним навчанням частіше використовують інтелектуалізацію як захисний механізм.

Підлітки, які навчаються дистанційно, мають більшу внутрішню направленість суб'єктивного контролю у вирішенні будь-яких ситуацій, таких як: власні досягнення, невдачі, будь-які проблеми у виробничих і міжособистісних відносинах. Будь-який успіх і невдачі вони приписують собі, не звертаючи на когось іншого. Можна припустити, що так на них впливає дистанційне навчання та відсутність широкого кола для спілкування, адже якщо навколо багато людей, то є і багато можливостей пояснити те чи інше діями когось, хто є поруч.

Підліткам, які навчаються вдома, немає куди «втікати», тобто на кого проектувати (адже вони наодинці із вчителем), або заперечити, тому вони використовують раціоналізацію як єдиний можливий варіант захисту власного внутрішнього Я.

Частіше підлітки, що навчаються дистанційно, обирали чоловічків, які характеризуються комфортним станом, нормальною адаптацією, стійкістю положення, а також іноді – комунікабельністю, дружню підтримку, відстороненість від навчального процесу, залежність і заглиблення в себе. Їх відрізняє бажання досягати успіхів і комфортний стан, що може пояснюватися індивідуальним підходом до дитини та увагою до неї.

Оскільки підлітки з дистанційним навчанням отримують більш індивідуальний підхід змалечку, то і рівень невизначеності в них значно менший. Їхні батьки, вчителі-репетитори, спілкуючись віч-на-віч, можуть визначити інтереси та направити дитину на шлях найкращого розвитку, де дитина вже знає, ким вона хоче бути, які здібності в неї є, що вона може розвивати.

Підлітки, які отримують традиційну освіту, а також навчаються інформально: мають кращий рівень емоційного інтелекту саме завдяки тому, що вони не лише соціалізуються у школі і мають можливість спілкуватися у групі та вчитися спілкуванню, яке виражається у високому рівні міжособистісного емоційного інтелекту, але і, відвідуючи позакласні та додаткові заняття, вчать контролювати свою експресивність.

У свою чергу, діти з додатковою інформальною освітою сприймають нейтрально своїх батьків у будь-яких проявах, батьки спокійні, тож не сильно замислюються над особистим навчанням, але і достатньо під-

тримують дитину, щоб вона мала сили ще на позакласні групи за інтересами або додаткове навчання.

Ця група підлітків використовує як внутрішній, так і зовнішній локус контролю рівною мірою.

Підлітки ІН характеризуються комфортним станом, нормальною адаптацією, стійкістю положення, так само іноді обирали комунікабельність та дружню підтримку, але також стомлюваність, загальну слабкість, сором'язливість, установку на подолання перешкод і, як у першій групі, залежність і відстороненість від навчального процесу.

Вони мають найбільшу невизначеність за типами професійного самовизначення. У школі дитина цікавиться багатьма предметами, і зовні важно виявити конкретну професійну спрямованість, але і самі для себе діти, що мають позашкільні заняття, можуть не виявити спрямувань, адже в них можуть бути зацікавленості та, головне, здібності як на рівні точних наук, так і на гуртках музики, співу або що.

Підлітки, які отримують традиційну освіту та соціалізацію: перебувають у великих групах, часто не звертають уваги на внутрішні відчуття, не думають про переживання, але завдяки присутності у групі розуміють і відчувають інших, тих, хто знаходиться поруч.

Мають батьків, що схильні до ворожості, амбіційних претензій, контролювання, але і достатньою мірою до «відгородження» від дитини і інколи прийняття, схильні віддавати дитину в школу. Вже там дитина може ніби «відпочивати» від постійного нагляду і відчувати брак сили та підтримки для дослідження і вивчення чого-небудь додатково, наприклад, уроків гітари, додаткової математики або інших гуртків за інтересами.

Підлітки з традиційною освітою частіше за все використовують проекцію та на такому ж (достатньому) рівні – заперечення. Вони приписують іншим людям або ситуаціям відповідальність за виникнення та вирішення проблем, вони проектують свої власні почуття на інших. Заперечення використовують як захист від деяких власних внутрішніх тривожних думок, почуттів або імпульсів і, не маючи нічого, окрім батьків і школи, вони використовують його як додатковий запобіжник конфлікту між зовнішнім і внутрішнім.

Як і підлітки з інформальною освітою, ця група використовує і внутрішній, і зовнішній локус контролю рівною мірою. Підлітки з традиційною освітою втомлені, відсторонені та залежні, адже небажання навчатися

та навантаження не знаходять виходу, як у інших груп (або з батьками, репетитором, або на додаткових позакласних заняттях, що часто виявляються групами за інтересами, тобто чимось цікавим для дитини).

Меншого, але також великого результату невизначеності досягли підлітки з традиційним навчанням, адже, швидше за все, вчителі в класі мало звертають увагу на професійне самовизначення кожного з учнів, а ситуація із ворожістю та відгородженням батьків також не сприяє кращому визначенню.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене нами емпіричне дослідження свідчить, що у батьків підлітків із дистанційним навчанням превалує позитивний інтерес у поведінці, також високий рівень автономності та майже відсутня директивність; у групі з традиційним навчанням переважає директивність, достатній рівень позитивного інтересу й автономності. Також дистанційна освіта сприяє більшій зрілості захисних механізмів і професійному самовизначенню підлітків. Інформальна та традиційна освіта меншою мірою впливає на розвиток емоційного інтелекту та психологічної зрілості.

Напрямок подальшого дослідження стане вивчення культурних особливостей впливу інформальної освіти на підлітків у різних культурах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Coombs P.H. World Educational Crisis: a systems approach. New York: Oxford University Press, 1968.
2. Зицер Д., Зицер Н. Практическая педагогика: Алфавит НО. СПб.: Просвещение, 2007. 288 с.
3. Rogers A. What is the difference? A new critique of adult learning and teaching. Leicester: NIACE, 2003.
4. Климов С.М. Неформальное образование: проблемы экономики и управления. СПб.: Знание, 1998. С. 18.
5. Бирюкова И.К. Неформальное образование: понятие и сущность. Известия ВГПУ. 2012. № 10. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/neformalnoe-obrazovanie-ponyatie-i-suschnost>.
6. Власова О.І. Психологія розвитку соціальних здібностей особистості в онтогенезі (повний онтогенез): монографія. Канада, Гамільтон, 2016. 377 с.
7. Мілютіна К.Л. Оптимізація процесу професійного становлення засобами спілкування в Інтернет-середовищі. European Association of pedagogues and psychologists "Science". Prague, 2014. Vol. 2. P. 146–152.
8. Paschenko S. Danyliuk I. Professional Self-Concept and Coping with Professional Crises. Abstract. The 15-th European Congress of Psychology. Amsterdam, the Netherlands. 11–14 July 2017. Abstract Book. P. 123. URL: <https://psychologycongress.eu/2017/download/>.